

КЪДЕ Е „ТАКА НАРЕЧЕНАТА ВАРНА”

Димитър Г. Чанев

Резюме: Според Иван Петрински разрешаването на въпроса „Къде се намира „така наречената Варна” е наложително по отношение съжденията ни за началото на българската държава. Но какво означава понятието „варна”? При изследване историята на народи, които нямат съвсем или достатъчно исторически архиви, се ползва и лингвистичната археология. Доц. д-р Джемшид Сайяр в труда си „КУЛТУРА И ЛИТЕРАТУРА НА ДРЕВНИЯ ИРАН” пояснява, че „(х)варна” е „лъчезарната небесна сила”. Отпадането на предгласа (х), довело до прехода „хварна” – „варна” не е изолирано явление в съвременния български език.

Ключови думи: история на България, първа българска държава, лингвистична археология, хварна, Варна.

Въпросът от заглавието е поставен от ИВАН ПЕТРИНСКИ в брой 137 година XIII от 17.06.2010 г. на вестник „СЕГА”, стр. 13. Според него (със съкращения): „Къде с намира ”така наречената Варна” от летописите на Теофан Иповедник и патриарх Никифор, е въпрос, чието разрешаване стои наложително, ако искаме да сме сигурни в съжденията си за началото на българската държава... Същността на загадката е в споменаването у доста средновековни недомашни извори на някаква си „така наречена Варна”, където първом след битката при Онгъла през 680 г. победителите устроили „лагер от шатрите си”. И понеже това трябва да е първата столица на новата държава България на Долния Дунав; то и важността на проблема надминава обичайното... Практически тя (загадката) ще трябва да се разреши без съществена помощ от археологически проучвания... в домашен уют с писмените извори, които вече са известни... при това – широко известни.

Първото сведение, което ни е известно, е за „така наречената Варна”. Него дължим на летописеца Теофан Изповедник... – тая Варна е голяма, даже много голяма. Защиават я Дунав, Стара планина и Черно море. Уточнението, че е „близо до Одесос”, малко помага при тия размери. Точно така, излиза, че според

Теофан Изповедник Варна е област, при това не малка... Варно, патриарх Никифор не описва толкова впечатляващи размери за областта, но той ще ни е полезен с уточнението, че местността е непроходима. **В средата на X в. местните названия са вече обогатени и уточнени**, населението е силно, почти взривообразно увеличено. Сега Варна е, изглежда, само река (въпреки не съвсем сигурния превод на този израз в текста на Константин Багрянородни; родителният падеж, който трябва да пояснява точно Варна, може да се тълкува двузачно). Всъщност ако Варна е река, това би било и най-логично – от старобългарски вран – черен с метатеза „Черните” реки по нашите земи трудно се поддават на изброяване. Пак там изразът „река Варна и от Варна до река Тичина” подсказва смислова неидентичност на двете Варни, което веднага намира потвърждение у Симеон Логотет, който направо ни съобщава, че българите изградили през 680 г. „лагер от шатрите си във Варните (sic! мн.ч.); в някакви гъсти гори и планини с пещери”. Изглежда че по това време освен област и/или река, Варна е вече и новото име на града Одесос...

Авторът е приложил ИЗВОРИ-те:

„А българите, като видели това (бягството на византийските конници при

Онгъла), започнали да ги преследват стремително и колкото войници улавяли, убивали ги, а мнозина ранявали. Те (българите) преминали Истър (Дунав), (спуснали се) към така наречената Варна, близо до Одесос, и до разположената по-нататък вътрешна земя и когато видели, че мястото е укрепено и осигурено отвсякъде – и от реката, и от непроходимата местност – установили се тук.”

Из „Кратка история” на патриарх Никифор (VIII 8.-829)

„А българите, като видели това (бягството на византийската конница при Онгъла през 680 г. след оттеглянето на император Константин IV в Месемврия, за да прави бани на болния си крак), започнали да ги преследват подире им и повечето погубили с меч, а мнозина наранили. И като ги преследвали чак до Дунав, преминали го и дошли при така наречената Варна, близо до Одесос (днешния град Варна), и до тамошната земя. Като видели, че мястото е много сигурно – отзад (т.е. от север) поради реката Дунав, отпред – (т.е. от юг) и от страни (т.е. от изток) поради теснините (т.е. старопланинските проходи) и Понтийско (Черно) море... (те) се разширили в тези места...”

„След като императорът (Константин V – 741-775) стигнал чак до Варна (през май 774 г.), се уплашил и замислил да се върне.”

Из „Летописи” на Теофан Изповедник (758/760г.-817/818)

„Еднодръвките, спускащи се от външна Русия към Цариград са от Новгород... Всички те прочее слизат по река Днепър и се събират в крепостта Киев... Като навлязат в България, стигат до устието на Дунав. От Дунав те стигат до Конопа, от Конопа до Констанция (Кюстенджа); до река Варна и от Варна до река Тичина (Камчия).”

Из „За управлението на империята” на Константин (VII) Багрянородни (905-959)

„По времето на този император (Константин IV) българският народ, след като преминал (земите на север от устието на Дунав) и се отделил от съплеменниците си, установил лагер от шатрите си във Варните (sic! мн.ч.), в някакви гъсти гори и планини с пещери.”

Из „Летопис” на Симеон Логотет (средата на X в.)

Смисловата неидентичност, отбелязана от г-н Петрински, прави израза „река Варна и от Варна до река Тичина” неработен. И не дава никакво основание да се счита, че в X век Варна вече е новото име на град Одесос. Едва ли византийците биха променили името на града си заради възжеланията и схващанията на българите.

Асоциацията Варна – вран – черен не е стойностна. Илия Вълков сравнява името на древнобългарския род Врен с името на община Аврен.[9] А Врен е, логично и най-вероятно, диалектна форма на произнасяне на „вран” – черен (от преход на „а,я” в „е”).

Според LAROUSSE[6]: „*Все повече авторите на Ведите налагат своята социално-религиозна система на четирите основни класи, наречани **варна** („цвят”) сред местните жители.*

По отношение на цветността е съвсем нормално да се допусне, че корена „вар” на името Варна е в смисъл „бял варовик”. И ако значението „бяла”, „варовита” е приемливо за гр. Варна, евентуално за река или за локално място, близо до гр. Одесос, то това значение не приляга в цялост на областта (Мизия), защитавана от Дунав, Стара планина и Черно море – мястото, на което са се установили аспаруховите българи, според Теофан Изповедник.

Този град - Одесос, както и другите византийски черноморски градове са били

най-трудните зальци за отхапване, поради непрестанната им връзка по вода с Константинопол и невъзможността за 100 %-то им обкръжаване. В продължение на стотици години те са били като язви върху снагата на българската държава.

За византийската принадлежност на гр. Одесос/Варна през 774 г. по времето на Телериг и Константин V Копроним може да се съди по това, че според Теофан – *„двама видни български пратеници се явили във Варна, за да предложат и уговорят мир. „Императорът, като ги видял, много се зарадвал и сключил мир.“*””. Както и по това, че по времето на българския владетел Паган /767 – 768/, според написаното за него *„той се опитал да избяга и стигнал до Варна, но там бил убит от своите прислужници.“*[4] От цитата се разбира, че той е потърсил спасение чрез Варна, както и забягналия, преди него, във Византия през Месемврия – Сабин, но не е сполучил, понеже е достигнал само до нея. Но не и във Варна. В Месемврия, обаче, след разгрома от армията на Симеон Велики в битката при р. Ахелой, намира спасение главнокомандващият Лъв Фока.[4] А това е още едно свидетелство за принадлежността на черноморските градове към Византия и в X век.

Но никакво съмнение няма в преминаването на гр. Варна в български ръце, когато на 24.03.1201 г., на третия ден след обкръжаването му, предвожданата от Калоян българска армия превзема града с пристъп.[5] Причината за този успех е както мълниеносното действие – не позволило на Константинопол да изпрати военни подкрепления по море, така и – хипотетично, но логично – опита на търновци да строят крепости (в собствения си град), бойният им опит да ги отбраняват (след въстанието, когато силите им са били сравнително малобройни), а от там – и да ги атакуват!

Превземането на гр. Варна е по времето на Втората българска държава. Но след около 3,4 века от покръстването и скъсването с „езическия“ период на нейното съществуване. Това е твърде голям период от време, през което нашите сънародници вече са били закърмени с библейските притчи и приобщени към християнска Европа.

Заради това, че варварите са унищожили името на древния град Одесос, руската императрица Екатерина II заповядала на граф Воронцов да застрои на празно място (по същество – място, на което е имало само малко рибарско селище) нов град, с който да бъде възкресено изчезналото название. По времето когато гр. Варна е от няколко столетия владение на османските, мюсюлмански турци... И този новопостроен град от тогава и до днес носи името Одеса.

Все пак между назоваанията Варна и Варвара – макар второто име да представлява дублетна форма на корена на първото име – има твърде съществена разлика.

А защо „варварите“ са започнали да налагат името Варна още при пристигането си в 680 г.? Във време когато те наистина все още не са се били превърнали в „православни скотове“ – в смисъла на схващането на българския поет и борец за не само национално освобождение – Христо Ботев.

За да се отговори на този въпрос – свързан с 680 г. – трябва да се отговори на това какво е „така наречената Варна“?

Според единия исторически извор тя бе мястото, до което са достигнали древните българи и на което са издигнали шатрите си, според другия исторически извор тя е река и /или град, според третия – тя е територия, която се препокрива с Мизия. Посочена е в ед. ч., че е не далеч от Одесос, от което следва, че не е самият Одесос, но и в мн. ч. ...

И така – какво стои зад названието Варна? А и зад това на нейната

посестрима – Каварна! Може би ведическият вездесъщ, наказващ, страшен бог – съдия, бог на небето и водата – Варуна, която наред с Индра е глава на пантеона[8], или? И какво са носили в умовете и сърцата си ония наши предци, които са ни завещали както народността ни име, така и името на черноморската ни столица?

Ако ставаше дума за това дали „ке в(а/ъ)рне или нема да в(а/ъ)рне” както се изразяваше моята баба – бежанка от Егейска Македония, за това дали ще вали или няма да вали – бих се съгласил на паралел с индийското название Варуна. Но не е видна някаква връзка между „небето, валежността” и смисъла на името Варна в цитираните извори. Друго нещо е интерпретацията Одесос / Едеса – Воден, в пряк превод.

Според дългогодишния преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски” доц. д-р Джемшид Сайяр в труда му „КУЛТУРА И ЛИТЕРАТУРА НА ДРЕВНИЯ ИРАН”: *„Историко-лингвистичните данни свидетелстват, че прадедите на иранските племена до бронзовата ера са били в тесни контакти с прадедите на редица други индоевропейски племена и народи, в т.ч. и със славянските. Иранските и славянските езици имат много етимологични общи думи и термини, повечето от които характеризират именно специфичния ирано-славянски произход и нямат съответствия в другите индоевропейски езици. Тези езикови успоредици и множество общи черти в светоусещането и митологическите представи, културата, бита и социалната структура на иранските и славянските племена свидетелстват за близките контакти и за интензивните връзки между тях в древността. ...*

Измислената теория за съществуването на „висша раса”, почиваща на етнонима „аря”, е ненаучна, реакционна, както и самият расизъм. Тя е

политическа спекулация с историческия факт.”[3]

Тук е уместно да бъде пояснено, че в БУЛГАР ТАРИХЪ – издадена у нас под редакцията на доц. д-р Татяна Яруллина, в бележка под линия, същата специалистка пояснява, че „ар” означава човек.[2] Това значение е частно от по-общото значение – същество – например „върхар” – т.е. върхно същество, комар и т.н. Според написаното в статията "Миграцията и завладяването на земя от маджарите" (The Migration and Landtaking of the Magyars) от Andras Rona-Tas, професор по алтайски студии и ранна история на унгарците в университета Йозеф Атила, Шегед (Jyzsef Attila University, Szeged), 1996 – „ер” е било етническо име на угорска група със значение човек, същество. [10] С тези две диалектни форми „ар”/”ер” в българския език (а и не само в него) са образувани редица отглаголни съществителни имена като: стругар, колекционер, бръснар, шльосер и мн. др.

В мн.ч. наставката „ар” – „ари” пояснява корените в етнонимите на българите и унг-ари, като предгласа (х) на втория етноним не се употребява в българския език, но е наличен в името HUNGARIA – изписвано на латиница.

От това, което се знае, че е било в основата на светогледа на древната ар-ска общност, кореспондиращо и с древните бълг-ари / бълг-човеци, хора, било преклонението им пред небесните тела и природните явления проявяващи се в дъжда, облаците, бурята, мълнията, слънцето, луната, на чистото небе, обобщено в светлина. А чистото небе, наричано варуна (варун е било тъждествено на по-ранното Диаух/Диаус) е било „всезнаещо небе” (вичва ведас варуна), „небе отец” (диаух петйа), то е било създателя на света – небесния и земния, пазителя на реда (аша) и на щастието в света; Варуна се идентифицирала с Ахура Мазда (Всевисшия разум) – владетел на доброто, а демоните - с Ангра Маню – господар на

силите на Злото. Един от приятелите на човека е бил ОГЪНЯТ (Атар), който проявен в мълнията (Индра) нападал Вритра (облаците), разрушавал ги и освобождавал дъжда. Той е бил защитник и носител на светлина, топлина и живот. Съществували и незороастрийски течения, които са били свързани с халдейско-асирийските и вавилонските жреци, възприемайки много от техните религиозни идеи и особено астрологическите им убеждения.[3]

Джемшид Сайяр пише още, че:

„Авеста, едно от най-значимите творчески достижения на древната иранска култура, се е състояла от 21 книги (наски)...

Замяд-яц(10. яц) започва с прославянето на земята, на планините, на природата (гл. I, 1-8). Останалата част на тази обемиста поема е посветена на хварна, на битките и героичните подвизи на божествените персонажи, на митическите герои и царе за постигането на хварна.

Според светогледа на древните иранци между понятията „природа“, „божество“ и „хварна“ съществува неразривна връзка, която е отразена в митологията и в устната и писмената им литература. Ето защо планината като най-близка до небесата, светлината и слънцето, откъдето идва благодатната хварна за праведното царство и реда (аша), заемат централно място в иранския фолклор.

В иранската митология, в Авеста и по-специално в този яц митът за хварна (лъчезарната небесна сила) заема специално място...

В началото на този яц хварна се характеризира като сила, притежателят на която придобива всемогъща власт, става непобедим, придобива неповторимо щастие и неограничено величие. Хварна е и символ на пищност и богатство, поради което в някои глави на яца (VII и VIII) се

характеризира като „непостижима хварна“.[3]

И така, къде е била така наречената „варна“, до която са достигнали аспаруховите българи? Съгласно текстовете в цитираните извори, тя е близо до Одесос; те (варните) са някакви гъсти гори и планини с пещери. До колкото това название не е автентичен български запис, останал от нашите предци, а чуждоезична регистрация, то отговорът на поставения въпрос е възможно да бъде даден въз основа на понятието „(х)варна“, от което предгласът (х) е отпаднал както за древните, визирани автори, така и за съвременните българи. Планината като най-близка до небесата, светлината и слънцето, откъдето идвала благодатната хварна, до която са се извисили нашите предци – е близката до Одесос Стара планина, наричана още Верегава. От поемата става ясно, че (х)варна е цел за достижение чрез битки и героични подвизи на митични герои, царе и божествени персонажи. Не митични, а реални герои са станали нашите предци – разгромили имперските пълчища на Константин IV Погонат с доказаните си войнски качества и мъжество – символ на сила и непобедимост. Постигнали са, дори и да изглежда пресилено, всемогъща, за разглеждания момент, власт, обладани от „хварна“ – „лъчезарната небесна сила“, в обзримия им, с дивна природа, ареал, както и неоспоримо войнско величие. Власт, която им е доставила неповторимо, божествено щастие от налагането ѝ в завоюваното ново жизнено пространство. До тази имагинерна (х)варна – окрилени от победата – са достигнали, реално, нашите предци! Както пише д-р Джемшид Сайяр, „варуна“ е било наричано „чистото небе“, което тогава е засяло от „хварна“ – олицетворила блясъка на извоюваната победа над застрашилия битието им, многоброен и обезпечен с имперски ресурс враг. Няколко века след това тези, вече легендарни, „варни“, свързвани с божествеността и природата, е било

възможно да бъдат интерпретирани и като топографски понятия. Може би за това, чак в средата на X век, в „Летопис“ на Симеон Логотет е записано: „По времето на този император (Константин IV) българският народ, след като преминал (земите на север от устието на Дунав) и се отделил от съплеменниците си, установил лагер от шатрите си във Варните (sic! мн. ч.), в някакви гъсти гори и планини с пещери.” А интерпретирането на понятието „(х)варна” като название на град Варна вероятно е възникнало в много по-ранно време и се е налагало и утвърждавало в значително продължителен период от време. Не е известно какъв източник е ползвал за късното си сведение от X в. летописецът Симеон Логотет. И едва ли, изобщо, му е бил ясен смисъла на цитирания от него топоним, понеже става дума за място на установяване; а също на Теофан и на патриарх Никифор.

И тъй като понятието (х)варна бе посочено като цел за достигане на власт и мощ чрез битки и героични подвизи, то такава цел – (х)Варна, но за реалните персонажи в лицето на предците ни от ранното средновековие – е бил и гр. Одесос. Първоначално – мечтана, желана, след това – заветна и на края – постигната цел, с утвърдено име - Варна.

Наличието на придиханието, зачатък на (х) в названието Хирник от Именник на българските владетели, според оригиналното му изписване, е отбелязано от ст.н.с. П. Добрев, но и той запазва изписването Ирник, така както е в другите издания.[7] Така че отпадането на предгласа (х) от понятието „хварна” в името Варна не е изолирано явление в съвременния български език.

Според Именника на българските владетели, името на легендарния, огнедишащ – носител на светлина, топлина и живот, още астрологичен Дракон е Вер, Верени/Варан.[7] Коренът „вер” осмисля названието Верегава като Драконова – планина. Нима древният

Хемус не изглежда като многоглав дракон, отпиващ вода от Черно море?

Значението „жизнена сила” на семантичната компонента „ка”[1] пояснява „небесната лъчезарна сила” - „варна” в името Каварна като носител на „жизнеността” - породена от светлината и топлината. В подкрепа на тези сведения – „КАWARNA” е и името на фирма в Испания – с предмет на дейност в областта на електричеството и осветлението, макар и изкуствено.

А къде се намират черноморските красавици Варна и Каварна? – е добре известно.

Литература:

1. Владимир Цонев, ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ, ШУМЕР И ВАВИЛОН, „Литера Прима”, София – 2004, стр. 53
2. Гайнетдин Ахмеров, ИСТОРИЯ НА ВОЛЖКА БЪЛГАРИЯ БУЛГАР ТАРИХЪ 1909, ОГЛЕДАЛО, София, 2002
3. Джемшид Сайяр, КУЛТУРА И ЛИТЕРАТУРА НА ДРЕВНИЯ ИРАН, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София, 2000, стр. 21-23, 136, 142-143, 156-159
4. ДИМИТЪР АНГЕЛОВ, ..., ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ, т. 2, Първа българска държава, ИБАН, София, 1981, стр. 125, 128, 287-288
5. ДИМИТЪР АНГЕЛОВ, ..., ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ, т. 3, Втора българска държава, ИБАН, София, 1982, стр. 132
6. LAROUSSE, 2006, АНТИЧНИТЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ, редакция Катрин Сал, Сиела софт енд пбблишинг АД, София, 2008, стр. 96
7. Петър Добрев, ПРЕОТКРИВАНЕТО НА ПРАБЪЛГАРСКИЯ КАЛЕНДАР, ИКК „Славика – РМ”, София, 1994, стр. 50, 93, 109-110
8. Прохоров А.М., СОВЕТСКИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ, ИЗДАТЕЛЬСТВО „СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ”, Москва, 1987
9. Сборник с доклади от XV национална конференция 2010, БЪЛГАРИЯ В СВЕТОВНАТА ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИЯ – ДУХ И КУЛТУРА, ДАНГРАФИК, Варна, 2012, стр. 64
10. ИВАН ТАНЕВ ИВАНОВ <http://protobulgarians.com> ИСТОРИЧЕСКИ ВРЪЗКИ МЕЖДУ БЪЛГАРСКАТА ОБЛАСТ ОНОГУРИЯ И ДЪРЖАВАТА УНГАРИЯ

За контакти:

инж. Д.Чанев

e-mail: d.chanev@abv.bg